

Dorin Grecu

Curs de pictură bizantină

Elemente de istoria, estetica
și analiză asupra picturii bizantine

DORIN GRECU

CURS DE PICTURĂ BIZANTINĂ

**ELEMENTE DE ISTORIA, ESTETICA
ȘI ANALIZĂ ASUPRA PICTURII BIZANTINE**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2016

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Constantin Apostol

Conf. univ. dr. Ion Isăroiu

ISBN 978-606-37-0003-3

© 2016 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Notă de autor

Lucrarea prezintă conținutul restructurat și reorganizat al tezei de doctorat „**Lumina în pictura bizantină**”, pe care am susținut-o la Universitatea Națională de Arte din București, în anul 2012, coordonator prof. Dr. Dragoș Gheorghiu.

Lucrarea a fost reorganizată datorită dorinței mele, în calitate de cadru universitar la specializarea artă sacră, de a veni în ajutorul studenților din domeniul artelor plastice, dar mai ales a celor interesați de istoria și estetica picturii bizantine. De aceea, elementele de istoria picturii bizantine au fost împletite și prezentate prin prisma celor de natură estetică, acestea fiind analizate pe întregul cuprins al ei.

Prefață

Lucrarea *Curs de pictură bizantină* elaborată de Dorin Grecu se constituie, în ansamblul ei într-o adevărată profesie de credință privitoare la rostul mesajelor creștine formulate în și cu ajutorul luminii în arta sacră.

Constatăm, în primul rând, o parcurgere temeinică a reperelor estetice și teologice proprii subiectului cercetat, repere înțelese în marea lor diversitate formală și de substanță. De aici plecând, sunt discutate diversele exprimări artistice care au premers apariția picturii creștine și a artei cultice legate de biserica creștină în general. Simultan sunt străbătute diferite peisaje culturale, epoci și perioade istorice ori stilistice care, în opinia autorului, au avut de-a face, direct sau incidental, cu arta exprimării sacre.

Autorul ne lasă să înțelegem, corect, că Bizanțul, și mai ales marea sa artă creștină, este rodul culturii antice, care și-a asumat în diferite grade întreaga moștenire culturală existentă până atunci. În cazul adus în discuție, ca în alte multe exemple pe care autorul le menționează, această influență a fost absorbită, metamorfozată, și, în cele din urmă, încreștinată prin cele două mijloace recunoscute – fie prin amplarea imaginilor, prin locarea lor în spații destinate exclusiv cultului, fie printr-o anumită caracteristică specifică pe care arta picturală nu o avu-
sesse până atunci.

Lucrarea este complexă și datorită materialului imagistic colectat, selectat și furnizat întru susținerea argumentației dorite de autor.

Optica autorului, pe care o apreciez drept oportună și bine utilizată, întrucât astfel de demersuri științifice presupun multă acribie și migală, consultarea unei ample documentații specifice, ca și identificarea unui fir conducător concret și realist, îmi pare a fi cea a **urmăririi unei cronologii selective a operelor** picturale din diferite perioade artistice – de altfel, merită apreciate incursiunile pe care domnul Dorin Grecu le întreprinde în perioadele agitate ale artei bizantine, de la Justinian la Comneni și până la Paleologi. Scopul înalt al acestui efort considerabil este ca materialul scriptic rezultat să fie, în exprimarea autorului, „o completare a Erminiilor de pictură în actualitate”.

Evident, resortul acestei atitudini de generoasă acceptare a tuturor creațiilor lumii la formularea unei exprimări proprii artei bizantine, artei icoanei în special ține în primul rând de **statutul icoanei**. Aceasta, ca și Evanghelia, este fundamental, bazic, o revelație și o exprimare de credință, un obiect definit nu atât prin estetică, dar prin participare etică și cultică la un act sacral.

După cum se știe, s-a vorbit în operele literare de specialitate și cele teologice care s-au aplecat asupra subiectului icoanei – la nivelul morfologiilor – despre perspectiva inversă, despre spiritualizarea elementelor care apar în redarea unei scene, despre lumină ca atribut fundamental al particularizării sfântului sau sfintei reprezentate. Este, evident, vorba despre felul în care artistul (liber în exprimarea sa, așa cum am arătat mai sus, mulțumită harului care se

pogoară asupra lui) care își oferă talentul și munca în scopul de a face „transmițător” mesajului divin alege să înfățișeze lumina care se revărsă asupra personajelor ca semn al spiritualizării, al transcendenței. Desigur, așa cum a arătat și a argumentat autorul pe parcursul tezei, în modalitatea artistică ce își propune să creioneze figura expresivă a personajului central în icoană, lumina este prezentă sub cele trei forme – întâi ca fond de aur, apoi ca aureolă, în fine ca „blic” sau „lumină” propriu-zisă venind de sus asupra sfântului; aurul a fost folosit nu atât pentru că era asimilat cu veșnicia și împărăția (ca atribut al majestății, al puterii), dar și pentru că în sine el reproduce prezența greu de definit ca atare în cuvinte și chiar imagistic, a luminii taborice. În cuvintele lui Tarabukin (**Sensul icoanei**), *fundalul auriu, prezent inevitabil în toate icoanele, simbolizează cerul suprem, – nu pe acela pe care îl vedem cu ochii noștri, ci firmamentul care se află dincolo de hotarele atmosferei pământești și slujește ca lăcaș lui Dumnezeu (...)*. Despre această lumină a veșniciei vorbește Sf. Grigorie Palama atunci când definește isihasmul – aceasta e lumina „de la începutul lumii”. Căci luminătorii zilei și ai nopții, ne spune Sfânta Scriptură, Facerea, I, 14–17, iar Sf. Ambrozie, în **Tălcuirile la facere**, stăruiește mult asupra acestei deosebiri, au fost făcuți abia în ziua a patra, în vreme ce lumina cea dinainte de soare a fost începutul absolut al creației lumii de către Dumnezeu; aceasta este lumina în care vor viețui veșnic cei „mutați la Domnul” (să ne amintim, sfântul figurat în icoană este cu ochii deschiși într-un mod ireal tocmai pentru că a murit, trupește, dar trăiește în lumina divină, eternă).

Prin menirea sa de restaurator practicant și dascăl universitar, ne face cunoștință cu ample informații ale elementelor de limbaj, plastic, având în atenție un inventar de simbolistică și expresivitate ale culorilor, de redare ale luminii, cu semnificații majore ale lumii artistice bizantine.

Cu atât mai dificil va fi fost, pentru autor, să parcurgă, în căutarea expresivității de acest fel, **diferențiind lumina taborică de lumina naturii în exprimarea ei artistică**, uriașul material pictat oferit de evoluția artei apusene, în care sclipesc în evocarea divinității Școala sieneză, Caravaggio, uneori Leonardo prin sfumatoul său mistic, Michelangelo prin monumentalitatea sa aboliți orice scara a lucrurilor, Durer prin stilizările sale imateriale, El Greco prin evocările unei spiritualități dureroase poate pentru că apuse, mai aproape de noi un Gauguin, un van Gogh, un Caspar David sau chiar un Mondrian.

Autorul dedică un amplu studiu, punerii în evidență a spiritualității și sacralității, a formelor plastice ale picturii bizantine prin comparații din arealul cultic ortodox, precum și valorificarea de noi modalități de exprimare artistică în spațiul sacru românesc din secolul XIX până-n prezent, cu apariția stilului neobizantin prin: Grigorescu, Tăttărescu, Olga Greceanu și repunerea în lumină a prețioaselor tehnici tradiționale, folosite mai ales în frescă, întâlnite la frații Belizarie, Gheorghe Popescu, Grigore Popescu Muscel, Vasile Buzuloi și alții.

De un interes aparte ni se par observațiile autorului privind raportul inter-schimbabil dintre culoare și lumină în spațiul picturii moderne și contemporane, îndreptățite din punct de vedere estetic.

Remarcăm, soliditatea și coerența demersului, efortul de a parcurge și sintetiza acest vast material de lucru în același timp estetic și teologic, buna constituire și definire a părților componente ale discursului și, nu în ultimul rând, cantitatea bibliografică apreciabilă care îl vor fi ajutat pe doctorand la conturarea opiniilor și judecățiilor sale.

Conf. univ. dr. Constantin APOSTOL

CUPRINS

Notă de autor.....	3
Prefață	5
I. Perioade de dezvoltare ale picturii bizantine	11
1.1. Prima perioadă a picturii bizantine	11
1.2. Renașterea macedoneană	13
1.3. Pictura comnenă.....	15
1.4. Pictura în perioada paleologă. Caracteristici.....	18
1.5. Școala de pictură din Rusia	23
II. Pictura bizantină în Romania	27
2.1. Pictura bizantină pe teritoriile Țărilor Române	27
2.2. Pictura brâncovenească și caracteristicile ei	29
2.3. Pictura bisericească în secolul al XIX-lea (epoca modernă).....	34
2.4. Pictura bisericească în perioada contemporană.....	45
2.5. Pictura bisericească după 1989	52
III. Reprezentarea personajului în pictura bizantină.....	61
3.1. Construcția Personajului.....	61
3.2. Construcția personajului prin structuri geometrice.....	62
IV. Chipul în pictura bizantină	67
4.1. Construcția și stilizarea chipului	67
4.2. Principiul etapizat al modulării chipurilor utilizând pata de culoare.....	70
V. Stilizarea elementelor din pictura bizantină	85
5.1. Veșmântul bizantin.....	85
5.2. Elementele de Fundal din iconografie, peisajul, arhitecturi	89

VI. Realizarea compozițiilor plastice și religioase prin utilizarea structurilor geometrice	91
6.1. Triunghiul ca structură geometrică utilizată în compoziții	96
6.2. Compoziții înscrise în cerc	99
VII. Culoarea în pictura bizantină	103
7.1. Simbolistica culorilor	106
VIII. Lumina element central al picturii bizantine	109
8.1. Simbolurile luminii în pictura bizantină	111
IX. Concluzii	127
Anexe	133
Abrevieri	137
Glosar de termeni	137
Bibliografie	139

ISBN: 978-606-37-0003-3